

La ciència i la tecnologia al servei de la utopia.

La confiança històrica d'Onofre Parés a

*L'illa del gran experiment*¹

MAVI DOLÇ GASTALDO

Universitat Autònoma de Barcelona

L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000, publicada l'any 1927, és una novel·la de ficció que descriu una societat utòpica on regna un concepte d'igualtat, de justícia i de llibertat *ideal*. És un reportatge novel·lat de ficció, sobre un món possible, i no probable —com Parés hauria preferit. Com passa en tantes altres manifestacions futuristes anteriors i posteriors del mateix segle xx, Onofre Parés situa la novel·la l'any 2000, fent-la, doncs, coincidir amb el canvi de mil·lenni. L'escenari de l'experiment és Austràlia on, després de 50 anys d'aïllament del món capitalista, els idealistes d'arreu han construït una societat perfecta.

Parés escriu un llibre profètic en alguns aspectes, ingenu en molts d'altres, no gaire reeixit literàriament de vegades, potencialment polèmic a la seua època, però transcendent històricament i literària, ja que constitueix un exemple singular de novel·la científica futurista en català, un llibre que d'alguna manera imagina el final de la nostra història, de «la vella societat», i el principi d'una de nova: la societat idealista del 2000. El relat, des d'un punt de vista ideològic, presenta contradiccions flagrants i solucions, algunes vegades, repugnants per al lector actual. Per fer-ne una lectura més comprensiva cal, doncs, fer l'esforç i situar-se a l'època. Comprendrem així millor la peculiaritat de l'obra que, més que un exemple de fe utòpica, és el resultat de la confiança en la història d'un manresà que vivia encavalcat entre segles i que patia de preocupacions mil·lenàristes. *L'illa del gran experiment* representa literàriament un gènere novel·lístic escassament conreat en català a mitjans dels anys 20, just coincidint amb el final de la denominada generació sense novel·la, entre la crisi i la represa.

La novel·la d'Onofre Parés *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000*, la vaig descobrir gràcies a l'amic i professor d'Història de la Comunicació Joan Manuel Tresserras, quan m'explicava les preocupacions de les classes populars per la ciència a principis del segle xx. Era la primera vegada que en sentia parlar, però el personatge va suscitar-me una gran curiositat. L'any 1992 Tresserras va escriure un article² a propòsit de la publicació de l'*Almanach de 1911 de L'Esquella de la Torratxa*, publicació molt rellevant a Catalunya i amb molt de ressò en aquella època. Una secció de l'*Almanach*, reproduïda

¹ Aquesta novel·la acaba de ser reeditada l'any 1999.

² «El takifotófono de Xavier Alemany: una estampa visionària de la televisió».

en facsímil junt amb l'article, es titula «Visió de la ciutat futura», i al llarg de quatre pàgines descriu els avanços socials, urbanístics, científics i tecnològics més significatius que el col·laborador habitual de *L'Esquella de la Torratxa* i de *La Campana de Gràcia* Xavier Alemany, des de 1911 estant, podia imaginar per a la societat del 2000. Com assenyala Tresserras al citat article, la novel·la de Parés afina molt més quant a estil, però aquest *Almanach* posa de manifest molt abans de ser publicada l'obra de Parés, que la societat de principis de segle en preveia un final feliç, gràcies als avanços tecnològics.

Potser ara més que mai estem en condicions de saber que la preocupació per la transcendència de la ciència i la tecnologia és una constant de cada canvi de segle. A Catalunya, des dels inicis del Modernisme, hi va haver una gran sensibilitat del món de les lletres i de les arts per les ciències i la tècnica. La passió per la ciència entre els escriptors i els protagonistes culturals en general rep un impuls des de principis de segle gràcies, sobretot, a Eugeni d'Ors, el qual es mostra contrari al determinisme de la Natura i veu en l'art i en la ciència la victòria de la creació sobre la necessitat (fins a quin punt «crear» no és «necessitat»?).

Revistes com *La Renaixença* (1871-1905), *La Il·lustració Catalana* (1880-1894), *L'Avenç* (1881-1893) i *Juventut* (1900-1906) van publicar treballs científics i van servir de plataformes d'articles que es podrien considerar veritables manifestos modernistes sobre la ciència, com ho van ser els de Ricard Portella (1901: «Fer ciència és fer pàtria») i Joseph Tarruella (1901: «Pseudo-ciència»).

Ben entrat el segle XX, ateses les demandes del públic lector, els diaris mostraven també una predisposició a la divulgació científica al mateix temps que anunciaven o ressenyaven les conferències científiques que s'esdevenien amb assiduitat i aplegaven un gran públic, com eren les que organitzava l'Institut d'Estudis Catalans als voltants dels anys vint. Caldria destacar l'ampli ressò que obtingué la visita d'Einstein a Barcelona l'any 1923.

Com escriu Francesc-Josep Deó (1994: 137-147) en un article sobre els inicis de la premsa científica catalana, l'interès per la ciència va fer aflorar revistes científiques com *Ciència*, la primera publicació periòdica científica escrita en català. També l'aparició d'associacions de premsa tècnica i científica en va ser un altre símptoma, així com la reeixida participació de periodistes científics catalans en congressos internacionals, ja que la divulgació científica necessitava de professionals especialitzats. Catalunya seguia els passos d'una Europa que percebia la modernitat com a transformació tecnològica i, per tant, que s'interessava per seguir de prop els esdeveniments científics i tecnològics que donarien pas a una societat tecnificada i complexa.

Vida i obra d'Onofre Parés

L'aparició de l'obra de Parés en una nova edició i coincidint amb l'arribada del 2000 és oportuna, sense dubte. Però a banda de la feliç coincidència amb el moment històric que descriu l'obra, aquesta mereixia rescabalar-se de tants anys d'oblit amb una aparició com l'edició que n'han fet Pau Riba i Antoni Munné-Jordà, una edició acurada, molt original i amb un pròleg que situa l'autor i l'obra en el context personal i històric en què va ser escrita.

Segons el pròleg de P. Riba i A. Munné-Jordà (Parés, 1999: 9-15) a la reedició, Onofre Parés i Serra va nàixer a Manresa el 27 d'octubre de 1891, en el si d'una família catòlica i conservadora. Va fer els estudis als jesuïtes de Manresa; de primer quatre anys d'estudis humanístics, entre els quals s'inclouen els científics, i en segon lloc a la Facultat, on va fer estudis de Filosofia que es completaren amb un curs de Física superior. Quan Parés va eixir dels jesuïtes amb 22 anys sentia una gran aversió per la religió i per les formes més convencionals de la societat. Es va aïllar de la família, de tres germans i nebots, i se'n va anar a viure a Barcelona, on subsistia gràcies a les correccions i al fet de compartir la seua casa amb un matrimoni que hi vivia rellogat. Va morir sol, sense família, tal com havia viscut. De l'única fotografia que se n'ha pogut obtenir destacaria el seu tarannà inconformista encara amb 77 anys: en el casament d'un nebot és l'únic que no duu corbata. Era l'any 1968.

Onofre Parés tria Austràlia com a destí del seu experiment. Esteve Morell, un emigrat de Vila-seca i possiblement amic de Parés, havia estat nomenat alcalde de la fins llavors capital d'Austràlia, Melbourne, en gener de 1927.³ No és estrany, doncs, que Parés imaginés el seu hipotètic amic, a qui dedica la novel·la, dirigint una nova societat, contraposada al model capitalista dels EUA. Una societat potencialment superior on els ideals es podrien dur a terme gràcies a un gran desenvolupament científic impossible des dels pressupòsits ideològics del capitalisme d'entreguerres.

L'obra comença amb una descripció de la situació de la que anomena la vella societat, situats a l'any 2000. Fent un clarividenc exercici de prospectiva, Parés hi descriu la unitat política i econòmica europea, els Estats Units d'Europa, amb seu a Ginebra. La unió europea descrita per Parés és una societat sense guerres internes, més poderosa que la dels EUA, amb més desigualtats econòmiques que en 1930. No hi havia, però, atur i les pensions i la Sanitat estaven a l'abast de tothom i els salaris permetien viure dignament. Tots els continents, a excepció d'Austràlia, que els superava, vivien en una societat pròspera econòmicament sota els regnes del capitalisme, això sí, amb una ideologia molt controlada per la religió i amb forts instruments de poder i repressió. Tot i que en la vella societat hi havia hagut un gran progrés de les ciències físiques i morals, no ho era pas tant en el terreny de les teories i les invencions, que, segons Parés havia quedat absorbit per l'esforç exigít per la maquinària industrial, la qual, per cert, també estava sotmesa als interessos del capitalisme. En conclusió, no hi havia democràcia, sinó capitalisme ferotge, més propens a les desigualtats. I el conservadorisme havia frenat la creació, la invenció, el progrés científic i tecnològic.

L'espai on s'esdevé l'experiment idealista se situa a les antípodes del vell món, a Austràlia; és l'any 2000, tot i que l'inici del relat té lloc en 1950. Segons el narrador, és aleshores que s'iniciarà un gran experiment a Austràlia, tots els utòpics del món se n'hi aniran i, juntament amb deu milions d'australians, posaran en marxa una nova societat, la qual, per mor d'un gran perfeccionament científic, tecnològic, artístic i filosòfic, facilitarà unes condicions de vida que superaran a bastament les de l'estat del benestar previst per

³ En dona notícia *La Publicitat* del 13 de gener de 1913 i el mateix diari, com també *La Veu de Catalunya*, fa menció al novembre d'una visita de Morell a Barcelona, en la qual es trobaria suposadament amb Parés, com expliquen els prologuistes Riba i Munné-Jordà.

Parés per a la vella societat. Austràlia havia estat fins 80 anys abans colònia de presoners. Però des de mitjans del XIX fins al moment de ser editada la novel·la era una terra on moltes persones cercaven la construcció d'una nova vida, lluny de les guerres, de la fam i la pobresa de la vella Europa. El nou continent feia encara possible a ulls de Parés, doncs, la consecució de la utopia.

Literatura del món preferible

La tradició culta i popular ha creat des de sempre ponts virtuals entre la imaginació i la realitat. Pensar és molts cops somiar, crear i fantasiejar —permeteu-me de barrejar tantes coses. Per això, des dels inicis de la humanitat, el pensament ha creat realitats possibles que han maldat per descriure els camins de la felicitat i que també han intentat preveure els possibles mals quan ets en el camí errat. En molts casos, la literatura que se n'ha generat té antecedents mitològics ben recognoscibles, ens evoca Hespèria, el País del Vespre dels grecs, o la Tartessos fenícia, o bé l'Atlàntida, o fins i tot el País de les Meravelles d'Àlicia. Són intents de recuperar el paradís perdut, com en el cas de Verdaguer i *L'Atlàntida*, o de trobar-lo en un món desconegut. O bé avisos apocalíptics que posen de manifest una escassa confiança en el progrés. La fabulació sobre el futur optimista o pessimista, felicitat o catàstrofe, és, doncs, una tendència històrica compartida per la humanitat, i ha restat plasmada en canals comunicatius diversos, però molt particularment en la literatura i en el cinema que se n'ha derivat. En podem destacar novel·les com les de Jules Verne, H. G. Wells, Isaac Asimov i les més recents d'Arthur C. Clarke i d'altres molt més compromeses políticament amb el seu temps, com l'obra de William Morris *News from Nowhere* i la de George Orwell *1984*.

Per entendre com s'enquadra l'obra de Parés dins d'aquest maremàgnun de possibilitats, podem servir-nos d'una distinció entre els diversos tipus de fabulacions sobre el futur, en funció de les característiques que les defineixen. Dins de la literatura relacionada amb el futur podem trobar-nos amb la següent casuística:

a) Primerament hauríem de parlar d'una literatura prospectiva encaminada a fer una descripció del *món probable*. La prospectiva no acostuma a ser literatura de ficció, tot i que a la pràctica, algunes obres destacables han acabat sent-ho, com és el cas de moltes de les novel·les de Jules Verne, que han esdevingut certament profètiques.

b) En segon lloc, podem situar la literatura fantàstica i màgica, la qual comprendria el conjunt d'obres que descriuen *móns impossibles*, els enllocs, com *Alice's Adventures in Wonderland* de Lewis Carroll o *Die unendliche geschichte (La història interminable)*, de Michael Ende.

c) Finalment, tenim la literatura futurista, referida a *móns possibles*, dins de la qual trobaríem des de les obres d'empremta absolutament catastrofista com *1984* de George Orwell, a les més entusiastes o optimistes, com l'obra d'Onofre Parés que ara ens ocupa. Podríem enquadrar encara una miqueta més l'obra de Parés, si matisàvem que, en el cas de les novel·les futuristes optimistes i possibles podem parlar de *móns preferibles*.⁴

⁴ Aquesta distinció no és original, és una reelaboració presa de les posicions teòriques d'Alvin Toffler, que distingeix entre possible, probable i preferible. Per a Toffler, la ciència ficció ens presenta futurs possibles, la

El que resulta curiós de l'optimisme en l'obra de Parés és el context literari en què té lloc. Sobta, perquè imaginem Onofre Parés com un home culte i ben relacionat, que devia conèixer l'obra del novel·lista, polemista i reformador social anglès contemporani seu Herbert George Wells, el qual, després de la publicació de les seues obres més reconegudes com *The Time Machine* (1893), *The Invisible Man* (1897) i *The War of the Worlds* (1898), i passat un parèntesi on es dedica a la comèdia social, publica una novel·la que posa de manifest la seua gran desconfiança en el progrés humà: *The World of William Clissod*, apareguda en 1926. Un altre antecedent, però gairebé coetani, contraposat a l'optimisme de Parés, és l'estrena de *Metropolis* en 1924 de Fritz Lang, on es posa en evidència el pessimisme del director expressionista alemany, encara traumatitzat pel seu protagonisme en la Guerra Europea de 1914.

La majoria dels antecedents catalans més immediats a aquesta novel·la són també obres amb una certa càrrega de pessimisme: *L'estrella amb cua* d'Eduard Girbal i Jaume, drama rural on es produeix una tensa espera per la possible col·lisió del cometa Halley amb la Terra l'any 1910; els contes catastrofistes de Ramon Reventós, com *El diluvi al revés*, on Noé cerca de resoldre la sequera posterior al diluvi amb bótes de vi; o la que partint del mateix tòpic catastrofista publicà el valencià Jesús-Ernest Martínez Ferrando l'any 1924, *L'arca de Noé*, S. A. Després de la catàstrofe, però, pot arribar un canvi revolucionari que millorarà la vida de la Terra, com li agradaria a Pompeu Gener segons *Un somni futurista espantant* de l'any 1910.⁵

La novel·la d'Onofre Parés parteix d'uns altres antecedents novel·lístics, ja que la seua literatura és d'anticipació; es tracta d'una proposta utòpica totalment oposada a la nostàlgia, també diferent a la d'altres obres d'anticipació d'escriptors coetanis o anteriors que el van precedir, com la d'Edward Bellamy *Looking Backward*, novel·la reformista en què es nega la lluita de classes com a motor històric per al desenvolupament. En *L'illa del gran experiment* no hi ha nostàlgia. Per a Parés el món no va en camí d'un futur perillós i indeturable, el resultat del qual és la fi de la humanitat. La utopia de Parés té uns altres referents historicoliteraris.

La defensa de la utopia d'Onofre Parés

Convé aclarir el concepte d'utopia, atès que hi cabrien especulacions de moltes menes i algunes possibles reticències a l'aplicació del terme. Encara que la paraula utopia, creada per l'humanista i polític anglès Tomàs Moro, pot voler dir 'enlloc' (del grec *ou* 'no' i *topos* 'lloc'), prenc el sentit del DLC de l'IEC on es defineix utopia com la «concepció imaginària d'una societat ideal», molt més ajustada a la pretensió de *L'illa del gran experiment*. D'altra banda, com remarca Joan Soler i Amigó, tampoc és segur que el nom de l'illa de Moro fos *ou-topia* sinó *eu-topia*, que en aquest cas seria «el millor dels móns possibles», tal com la

prospectiva, futurs probables i el futurisme, futurs preferibles. En aquest cas, i amb permís — i un gran respecte a la l'obra de Toffler —, crec més encertada per als meus propòsits parlar de mons, ja que d'aquesta manera és més explícita la relació del concepte *món* amb la cultura que representa, la identitat dels grups representats, els models mentals que se'n derivarien i la ideologia legitimada com a rerafons estable.

⁵ Un panorama literari sobre l'estat del gènere de la ciència ficció als Països Catalans i el context europeu i mundial és el pròleg d'Antoni Munné-Jordà a l'edició que va fer d'alguns contes de ciència ficció, recollits a *Narracions de ciència-ficció. Antologia.*, Ed. 62, col·lecció El Garbell, 18, Barcelona, 1985.

descriu a *De nova insula utopia*, publicat en 1516 i clar referent de tota la literatura d'enlloc, com l'anomena el mateix Soler (1995: 11).

La utopia apareix relacionada amb la ideologia, amb la idea. I la idea amb la teoria, oposada, doncs, a la pràctica. La ideologia queda habitualment sotmesa al pragmatisme de les conjuntures i acaba sent una utopia, o idea irrealitzable, quan sovint és, casualment aquesta, de totes les possibles, la idea més bella. Però des de les ciències socials, la batalla que lliura la utopia amb la praxi és d'una tensió constant entre la realitat i la recerca de sentit i, per això, la utopia és, si més no, necessària i per tant contemplada per pensadors de totes les èpoques i tendències.

El positivisme científic, ja des del XIX ha bescantat la utopia, més encara quan redunda sobre la ciència, en què el pragmatisme esdevé inexcusable. Però també el marxisme en va desconfiar. El mateix Gramsci, com també Marx, creia que recolzar en utopies era prede-terminar la història, obstaculitzar-ne el procés, hipotecar el futur amb idees irrealitzables. El pensament científic, respecte el social, ha hagut de fer-se un lloc en lluita contra les tradicions i les institucions, malgrat que la ciència parteix sempre d'utopies, formulades com a hipòtesis, per construir nous paradigmes i per incorporar nous coneixements generals.

La novel·la inscrita amb etiquetació utòpica ha estat un gènere copiosament conreat des de temàtiques, disciplines o punts de vista molt diversos. De vegades des de la filosofia, com en el cas de la ciutat filosòfica de Plató, descrita a *La República*. Plató planificà una ciutat utòpica organitzada en estaments: governants, guardians i poble. La ciutat de Plató és una realització col·lectiva, jeràrquica, estamental, i de fet acabarà configurant el model medieval de societat. Parés, en canvi, creu en una societat no estamental, divideix la seua societat en ciutats: major, menor, blanca, blava... d'acord amb uns criteris d'edat, en sintonia amb els corrents naturalistes pròxims a la utopia anarquista. Encara que hi calen governants, aquests es dediquen a pensar, a inventar i gaudeixen d'un mateix reconeixement social que qualsevol altre ciutadà.

Parés crea també una societat poc jeràrquica quant a l'organització, la rotativitat anual dels càrrecs superiors aprovats per l'Assemblea del Senat en garanteix la democràcia participativa. El Senat és compost pels antics càrrecs directius, cosa que ens fa imaginar un Senat nombrosíssim, atès que a *L'illa...* la gent viu més de cent anys. La societat que descriu Parés és, des del punt de vista del narrador, perfecta (1999: 93):

Si poguéssiu imaginar una Societat composta de gent tota milionària, refinadíssima, cultíssima, però sense diners, sense castes i sense família «vell estil», faríeu la més exacta definició de la nostra.

L'evocació platònica podria ser casual, però si més no per a alguns pensadors coetanis, Plató va ser un dels principals inspiradors dels seus ideals noucentistes i, molt especialment, influí en Eugeni d'Ors, que n'havia estat un apassionat divulgador. Ors s'oposava a l'aristotelisme, ja que l'entenia com una simple acumulació de realitats, en canvi Plató, segons el mateix Ors, donava peu a la creació d'un món ideal que superaria el temps i l'espai.⁶

⁶ Hi ha un article extraordinari de Jordi Castellanos («Les figuracions de la fantasia: Eugeni d'Ors i la Novel·la») on es donen les bases per comprendre la influència de Plató en Ors, i també la de Thomas Carlyle en relació amb la crisi de la novel·la realista.

La novel·la de Parés recull alguns dels ideals platònics passats pel tamís de la seua peculiar manera d'imaginar el futur. Els idealistes no pateixen malalties, ni moren joves, sinó d'una aturada cardíaca que no comporta cap dolor ni patiment. I són en camí d'aconseguir la vida eterna, però no a través d'una aliança religiosa de cap tipus, no té res a veure amb la reconciliació de l'ésser humà amb Déu, sinó amb el progrés de la ciència. La utopia de Parés, més que oposar-se es contraposa a la il·lusió atàvica de retrobament amb el paradís perdut de l'Edèn bíblic. En cap moment s'hi entreveu una enyorança, ni que siga idealista, revolucionària, com l'agosarat encomi d'Erasmus de Rotterdam al seu *Elogi de la Follia*.⁷

Demuestra un ferm tarannà areligiós que traspua la novel·la. Parés, a més a més, no allibera les persones de l'obligació i la disciplina i contempla el treball no com una dignificació, com les ideologies utòpiques d'arrel socialista i anarquista, sinó com una ciència: «és una branca de l'art bell de les formes materials i energètiques; és una fillola de la ciència» (183). Potser trobaríem, doncs, més paral·lelismes amb l'obra de Tomàs Moro *De nova insula utopia*; Moro defensava una societat pròxima a la de Parés, amb algunes idees que després esdevindrien comunistes, ja que parteix d'entrada de la condició que siga abolida absolutament la propietat privada per dur endavant el projecte de l'illa utòpica. És aquesta l'única manera d'aconseguir una societat igualitària, on tothom treballes sis hores al dia i on no existesca el comerç.

La utopia científica i tecnològica: ciència, art i filosofia idealistes

Atès, doncs, el marc històric i social en què es va escriure i publicar *L'illa...* ens endinsem en els aspectes més significatius. No ens haurà d'estranyar que l'avanç científic i tecnològic siga el principi que possibilita la consecució de la nova societat. Hi ha dos invents fonamentals que fan possible la consecució de la utopia: la invenció de la dendrolita i els banys eugènics. Sense l'un o l'altre, la utopia no seria possible.

La dendrolita és un material destinat a compondre tots els objectes sense cap efecte nociu contra la natura (199: 48):

Una pasta endureda feta de fusta motllurada i mesclada amb una lletada especial que la preserva de la corrupció i la fa absolutament incombustible i impermeable a la calor, al fred, a l'aigua, al soroll i a la trepidació i summament permeable als corrents de la nostra energia idealista. Amb l'enorme volum de fusta que la xolladura del bosc per les màquines destraleres ens proporcionarà en vàrem tenir prou, i la lletada que en diem «ictinita» com que la fabriquem en quantitats enormes amb sals marines i el nitrogen de l'atmosfera, no cal dir que no se'ns escapa mai.

Les característiques de la dendrolita la converteixen en una mena de material d'aplicació universal, semblant a la del plàstic actual. Amb ella es fan parets, mobles, utensilis de tot tipus, és un material lleuger com l'alumini, però consistent, ferm i mal·leable al mateix

⁷ Erasmus de Rotterdam, a l'*Elogi de la Follia* (1982), descriu les Illes Afortunades, on no es treballa, on no hi ha vellesa, ni malaltia de cap mena. És un retrobament, doncs, d'Erasmus amb el Jardí de l'Edèn, cosa que trasbalsà, amb el seu toc alliberador i plaent, les bases fermament establertes per l'Església catòlica.

temps. També se'n fan viandes... Si tenim en compte la formació científica d'Onofre Parés, no sembla gaire arriscat afirmar que coneixia els avenços en la fabricació del plàstic. Durant la dècada de 1920, el plàstic va ser un material del qual els científics estudiaven les possibilitats. Gràcies a aquestes investigacions apareixen nous plàstics amb noves propietats. Des de l'aparició del primer plàstic, el cel·luloide, en 1869 fins al 1927 se n'havia obtingut l'acetat de cel·lulosa (1915) i les resines ureiques (1921). Conseqüentment, Parés tenia la intuïció que la investigació i la transformació contínua dels plàstics donaria pas, abans o després, a un material polivalent i polimòrfic. I traslladà a la utopia la invenció d'aquest material de qualitats gairebé extraordinàries especialment per aquella època. Però, perquè la utopia del nostre novel·lista esdevingués perfecta, calia encara que l'obtenció d'aquest material fos fàcil i natural. Així doncs, la dendrolita és un compost de tres elements, la fusta dels arbres que s'han hagut de talar per construir les ciutats, la mar —la sal— i l'aire —el nitrogen: terra, aigua i aire, doncs.

Solucionada la producció de les coses materials, Parés intenta solucionar el cos i l'esperit de les persones idealistes amb els banys eugènics. Aquests són bàsics per a una vida sense ensurts, sense malalties i per poder gaudir d'un aspecte juvenívol eternament. Parés trans porta així a la societat ideal allò que en el seu moment era més innovador i d'una modernitat extraordinària en concepte de salut: els banys termals. Les estades als balnearis es van convertir en una moda de l'època, si bé restringida als burgesos de la ciutat, rigorosos com eren amb les formes i costums propis de la seua classe. Els modernistes es van encarregar de construir edificis amb àmplies terrasses i grans vidrieres que facilitaven l'entrada de la llum natural, s'envoltaven de grans hectàrees de jardins, alguns dels quals eren exòtics, i d'escultures d'artistes de renom. Molts intel·lectuals i escriptors de finals del XIX i principis del XX van ser assidus als balnearis, com se sap de Mossèn Cinto Verdager, Jaume Balmes i el mateix Eugeni d'Ors, el qual va trobar al balneari Blancafort de la Garriga l'espai perfecte per escriure *L'Oceanografia del tedi*.

Hi ha una gran confiança, doncs, en els poders terapèutics de les aigües sulfuroses, aluminoses, acidulades, salades o nitroses, però la utopia d'Onofre Parés és encara més perfecta, en tant que no deslliga el component saludable dels banys del seu efecte altament eròtic i plaent (1999: 35, 39):

I vaig entrar al quarto de bany, i altra vegada vaig veure les parets pintades artísticament amb al·lusions a l'acte. Sirenes bellíssimes banyant-se i la indispensable Venus Afrodita naixent tota nua de l'escuma de la mar. I tocant només un botó de porcellana, la conca del bany enclavada a flor de paviment s'inundà d'aigua que en un segon li féu una enèrgica i tranquil·litzadora neteja i, immediatament i automàticament, es buidà i es tornà a omplir de l'enllaminidor bany eugènic.

Ell sol cuidava de tenir el cos i l'esperit contínuament en renovellament i activitat intrínseca; suplia allora i amb més eficàcia l'exercici físic, a l'aire lliure, i tota mena d'estimulants antineurastènics i ajuts farmacèutics per al funcionament normal i saludable de tots el òrgans del cos i de l'ànima. Un vertader prodigi de la quimicofísica idealista.

El prodigi dels banys eugènics és que no cal acompanyar-los d'exercicis físics, com era prescriptiu en alguns balnearis, a l'estil Battle Creek. *L'illa del gran experiment* esdevé així la revisió de la *New Atlantis* de Francis Bacon, el rejuveniment corporal i l'allargament de la vida són els punts d'arribada de la revolució idealista.

Hi ha, però, un altre aspecte fonamental relacionat amb el concepte «eugènic». L'eugenèsia, o la idea de poder seleccionar tant l'aspecte físic com el psíquic mitjançant la manipulació genètica, tal com apareix definit per l'*Enciclopèdia catalana*, és ara com ara una branca de la medicina considerada aberrant. Però cal tenir en compte que no sempre ha estat així, i que les primeres novel·les utòpiques en parlaven com d'un miracle. Primerament la utopia de Moro, i més clarament encara *Hereditary Genius* de Francis Galton, publicada en 1869, defensaven societats ideals on no hi havia més que una sola raça, tothom era perfecte, d'acord amb els cànons de bellesa hel·lènics. A partir de 1904 es van crear oficines eugèniques que s'expandiren per Anglaterra i els EUA. A l'estat d'Indiana primer, en 1907, i a molts d'altres després, es va promulgar una llei per a esterilitzar els malalts mentals i els epilèptics, arran de la qual als EUA es comptabilitzen unes 50.000 esterilitzacions entre 1907 i 1950. De fet, l'eugenèsia estava tan comunament acceptada que a partir dels anys 30 gairebé tots els estats del món en tenien una societat. (És curiós com l'amnèsia parla tant de nosaltres mateixos com la memòria). Només serà a partir de 1945 que apareix un corrent d'humanisme científic, encapçalat per L. Sotddard i R.B. Fosdick, que posaran en alerta els EUA i Europa sobre el perill de l'aplicació de l'eugenisme, que dissortadament queia en mans del totalitarisme, tal com era manifest en les actuacions cruels i aberrants dels nazis, però no només.

Sense dubte, Onofre Parés, encara en 1927 es va deixar portar per l'idealisme d'aquests corrents eugenistes. Distingeix, no obstant, entre banys eugènics, plaents i revitalitzadors, i els banys neoplàstics,⁸ que evoquen més clarament els principis eugènics, tal com narra al capítol quart, quan descriu la ciutat menor (1999: 79):

El bany neoplàstic sotmetia el cos d'un nen a un seguit de delicadíssims moviments, subtilíssimes pressions i delicadíssims estiraments i massatges dels ossos i carn de tots els seus membres, del crani sobretot, que el deixaven en disposició de desenvolupar-se tot ell en forma harmònica, autoplasmant-se tot seguint unes línies impreses des de bon començament d'influència més forta que totes les herències racials que pràcticament desapareixien des d'aquell moment. Per això, tots els fills de la Societat ideal creixien ben plantats conforme a un ideal plàstic preestablert i fixat, que no deixava acusar per res la diferència de races de què eren originaris.

Es tractava, per tant, de la invenció d'un bany d'energia que impedia l'endarreriment de qualsevol òrgan o facultat, per la qual cosa tothom moria de vell, i de manera sobtada. És curiós com la societat s'ha esforçat a manifestar els desitjos més comuns a través de la literatura; no és d'estranyar que la majoria d'obres sobre un futur preferible presenten com el més gran repte aconseguit la immortalitat.

⁸ És curiós que aquests banys s'anomenen neoplàstics, ja que el terme fa referència a malformacions dels teixits; habitualment es tracta de tumors malignes.

Sobre el desenvolupament tecnològic dels idealistes, haurem de dir que en molts aspectes són descrits molt més avançats del que nosaltres, coetanis reals dels idealistes del 2000, ho som. Hi ha aparells de telefonia, televisió, de música, etc., tots sense fils, aeronaus per tot arreu que corren a gran velocitat. Es pot anar a la Lluna en 15 hores, la qual s'ha convertit en una colònia de la Terra, gràcies a la utilització de l'energia calòrica que amb gran precisió va fondre el fang de la Lluna i amb radiacions pnèmiques va ser transportada aigua des d' Austràlia per convertir-la en un paradís.

Certament, la societat utòpica de Parés és un cúmulo de desitjos formulats a través de teories científiques estrafolàries, des d'un punt de vista actual, basades en la intuïció, tal com corresponia a un idealista com ell. Un dels exemples d'invents més interessants dels que imagina Parés en la seua societat ideal és un aparell anomenat pansiticquímic, que permet barrejar qualsevol element químic amb qualsevol, o qualsevols, i obtenir-ne creacions infinites d'elements energètics, en forma de blocs, radiomagnètics, zenitals, calòrics o pnèmics.

Per als idealistes, la mare de tota ciència és l'art. Als idealistes no els interessa el passat, mancats pràcticament de memòria històrica i es desentenent, doncs, dels estudis o ciències que s'hi relacionen, siga la paleontologia, la geologia, l'arqueologia, o la numismàtica i l'heràldica; fins i tot rebutgen la matemàtica, ja que és considerada com una ciència tradicionalista (1999: 57):

L'excés de matemàtica igualment que l'excés de metafísica acaba intoxicant els homes de pensament ensuperbint-los i degenerant-los, llevant-los virilitat i força creadora. Els fa perdre pels camins quimèrics del pensament pur fent-los viure de la funesta il·lusió i pretensió de trobar a dins d'un mateix allò que ja per definició està escampat i entaforat per les immensitats o pels cataus pregons i torbadors de la rica i avara, tossuda i neurastènica Natura, mare i ànima de tots nosaltres.

La ciència, per als idealistes, té més a veure amb l'art, del qual deriven les disciplines humanes, artístiques, socials o científiques. Hi ha en aquest enfocament un paral·lelisme de les idees orsianes amb les d'Onofre Parés. Així, per exemple, quan expressa la capacitat mobilitzadora dels ideals mítics, de la Fantàstica, més que no pas de les matèries abstractes, entreveiem l'herència d'Eugeni d'Ors, el qual també prenien aquesta idea de Thomas Carlyle.

Els idealistes de *L'illa...* distingeixen entre idea científica i idea filosòfica. La científica és la intuïció inconscient, i la filosòfica la intuïció conscient o estètica. A l'igual que Ors, doncs, confien a la intuïció la representació de la realitat, però no de la realitat superficial, sinó la misteriosa, la mística, l'espiritual. En la utopia de Parés, aquest és un repte que està a l'abast de tothom que ha gaudit d'una educació idealista, destinada a desenvolupar un estat de consciència predisposat a l'estètica.

L'art també té relació amb la creació artística a través de la literatura. La poesia és l'art bell de les intuïcions lliures parlades, ja que no s'hi aplica la lògica ni la raó. Es considera com a poesia la lírica, l'èpica i la dramàtica, de la qual naix la Fantàstica, que és una mena de pseudofilosofia, pseudopoesia o pseudociència, segons les modalitats que prenga. Tot, però, es fonamenta en l'estètica, en l'art bell. No hi ha, per tant, divisió entre ciències i lletres, tot depèn de l'organització social el suport de la qual és: el bany eugènic, la cuina idealista, la vida material confortabilíssima i la salut perfecta del cos i de l'esperit.

Per una lectura crítica de la utopia d'Onofre Parés

Hi ha moltes coses que criden l'atenció a *L'Illa...* i que són difícils d'encasellar, i més encara de pair, com algunes de les que acabe de descriure. Totes les utopies presenten aspectes contradictoris, i la d'Onofre Parés se situa en un moment històric particularment difícil, en plena dictadura de Primo de Rivera, amb una Europa que malda per resituar-se i recuperar-se de la guerra europea, amb un ambient propens a l'esclat d'idees noves i de propostes de solució per als greus problemes que es pateixen; és un moment en què apareixen noves ideologies, encara molt boiroses. No és d'estranyar, per tant, que, enmig d'aquest ambient propici al canvi, les expressions literàries se'n ressentiren de la confusió.

Però, per si de cas algú s'ha deixat embadalir amb les propostes d'Onofre Parés, he volgut recuperar aquest fragment de Traverso (1999: 80-81),⁹ perquè crec que ajudarà el lector a armar-se d'esperit crític per llegir la novel·la:

Són rars els qui copsaven les arrels dels moviments feixistes en la societat industrial, en la mobilització de masses, en el culte a la tècnica, és a dir, els qui reconeixien el feixisme com una variant reaccionària de la modernitat. Res més desconcertant, en el pla ideològic, que els moviments feixistes, una nebulosa en la qual cohabitaven conservadorisme i eugenisme, futurisme i neoclassicisme, romanticisme regressiu i totalitarisme tecnocràtic [...] Aquesta barreja de sensibilitats contradictòries amagava la naturalesa dels feixismes com a règims «revolucionaris», el rebuig de la modernitat liberal i democràtica dels quals no tenia com a objectiu el retorn a un passat acomplert, sinó la instauració d'un orde nou, jeràrquic, autoritari, desigualitari, nacionalista, fins i tot racial, però no passatista: el misticisme feixista és biològic, el seu culte a la tècnica estetitzant, el seu menyspreu de la democràcia fundat en la mobilització de masses, el seu rebuig de l'individualisme proclamat en nom d'una «comunitat del poble» quallada per la guerra.

Com denuncia Enzo Traverso, intel·lectuals de l'alçada de Jean-Paul Sartre, Raymond Aron o Vittorio Foa no van ser capaços de mesurar la dimensió del naixement del feixisme, sinó anys després de la catàstrofe mundial. La ceguesa dels intel·lectuals era comprensible ateses les condicions ruïnoses d'Europa acabada la Primera Guerra Mundial. L'antisemitisme, per exemple, segons Traverso, era considerat un sentiment obscurantista i medieval. Molt pocs van ser capaços d'anunciar que la doctrina moderna, racionalitzada que emergia a Alemanya amb el suport de juristes, metges, etnòlegs i biòlegs embolcallava un nacionalisme etnicida.

Sortosament, som a l'any 2000 i *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000* és només un llibre curiós de literatura de ficció. Deia al principi que calia fer una lectura de l'obra, des d'una perspectiva històrica pròxima al moment polític i social de 1927, i amb aquesta voluntat m'hi he acarat. Malgrat tot, no he evitat de presentar-la tant com he sabut amb els ets — els fets — i els uts — el context —, i com n'he fet una lectura partidista, hi he remarcat més els uts que no pas els ets. Malgrat tot, espere que, davant *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000*, el lector gaudesca i s'abstinga d'abusar d'aquestes i meues lents de contacte.

⁹ L'article de Traverso («Els intel·lectuals i l'antifeixisme. Per una historització crítica») és una reflexió crítica respecte al paper dels intel·lectuals antifeixistes, i, en certa manera, fa una crida a posicionar-se ara davant el feixisme que renaix.

BIBLIOGRAFIA

- CASTELLANOS, J. (1994): «Les figuracions de la fantasia: Eugeni d'Ors i la Novel·la», *Els Marges*, 50, 10-27.
- DEÓ, F. (1994): «Apunts per a una història de la premsa científica i tècnica en català», *Actes de les Primeres jornades d'història de la premsa*, Barcelona, Societat Catalana de Comunicació, 137-147.
- PARÉS, O. (1999): *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000*, Barcelona, Matriu Matràs.
- RIBA, P. i A. MUNNÉ-JORDÀ (1999): «El "Gran experiment" d'Onofre Parés», dins PARÉS, O.: *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000*, Barcelona, Matriu Matràs, 9-15.
- ROTTERDAM, E. de (1982): *Elogi de la Follia*, Barcelona, Ed. 62 i La Caixa.
- SOLER i AMIGÓ, J. (1995): *Els enllocs*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura Popular, 11.
- TARRUELLA, J. (1901): «Pseudo-ciència», *Joventut*, 81, 573-575.
- TRAVERSO, E. (1999): «Els intel·lectuals i l'antifeixisme. Per una historització crítica», *L'espill*, 1, 72-83.
- TRESSERRAS, J. M. (1992): «El takifotófono de Xavier Alemany: una estampa visionària de la televisió», *Treballs de comunicació*, 3, 65-73.